

KANT'TA BENLİK VE ZAMANDAN HAREKETLE OLUŞAN GERÇEKLİK

The Concept of I and the Construction of Reality Through Time in Kant

Mehmet Güneç*

ÖZET

Felsefe tarihinde önemli sorunların başında ben düşüncesinin nasıl olduğu sorunu gelmektedir. Bu sorun özellikle Descartes'ın cogito kavramıyla daha da öne çıkmıştır. Kant'ın yaklaşımı sözkonusu soruna farklı bir yaklaşım getirmesi açısından önemlidir. Onun anlayışında Benlik apperception/tamalgi kavramıyla ilgili hale getirilir. Sözkonusu yaklaşımda tamalgi zaman formuyla işbirliği yapmaktadır. İşte bu yazıda Kant'taki anlayıştan hareket ederek benin mekânın zaman olduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kant, Benlik, Zaman, Gerçeklik; Bilgi.

ABSTRACT

In the history of philosophy one of the important question is that how the concept of I emerged. This issue especially became important with the concept of Descartes' cogito. The approach to this issue is considerable because he claimed to relate the concept of I with apperception. This ability cooperates with the form of Time. Therefore in this article I claim that the place of I is the time in general.

Key Words: Kant, The Concept of I, Time, Reality, Knowledge.

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.

Felsefe tarihinde ben-lik kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Platon'da akıl ve ruh kavramlarıyla açıklanmaya çalışılırken modern felsefenin kurucusu kabul edilen Descartes tarafından düşünme(mi)nin düşünülmesi; bilinçsel benlik olarak tanımlanmıştır. Hemen sonra gelen deneyimciler ise Descartes'ın bu Ben yaklaşımını eleştirerek modernizmin unsurlarıyla şekillenmiş önemli bir sorunu felsefe tarihine eklemiştir. Böyle olduğu için Descartes'tan sonra gelen Kant, önünde bulunduğu sorunu farklı bir yoldan çözmeye çalışmıştır. İşte bu yazıda Kant'ın benlik kavramına ilişkin olarak kısa bir değerlendirmede bulunacağız. Temel iddiamız Kant'ın felsefesinden hareketle benliğin mekânının zaman olduğudur.

Tartışmaya geçmeden önce ben kavramına ilişkin olarak nasıl bir kullanımı tercih ettiğimizi belirtmemiz gereklidir. Ben somut bir varolana ait iken benlik bu somutun soyut haline karşılık gelir. Benin somut karşılığı olarak Mehmet'i gösterebiliriz. Soyut karşılığı olarak ise aynı insanın zihni yapısının tümünü içine alacak şekilde ama en fazla bilinci içine alacak şekilde düşünmeyi kabul edebiliriz. Böylece benim derken statik bir yapıya benliğim derken ise bu statik yapıyı kapsayana dinamik (ve bazen karmaşık) bir yapıya işaret ederiz. Bu nedenle Mehmet olarak ben her zaman benlik tarafından kapsanır. Böylece bir benimizin olduğunu bilirken benliğimizin ne olduğunu bilemeyiz. Ama bu bilmeme, bilme arayışının doğmasına yol açtığı için de gerekli bir durumdur. Yukarıdaki paragrafın son cümlesinde yer alan temel iddiada yer alan benliğin zaman ile olan ilişkisinde kendisini nasıl bulmaya çalıştığı ve bu süreçte gerçeklik inşasının sağlandığı hususu oldukça merkezidir.

Antik dönem ile modern dönemde akıl kullanımları birbirine karşıt biçimde işlenmiştir. Platon bağlamında akıl varlığın düşünülmesidir. Öyle ki, yetkin bir düşünme olarak *noesis* varlık ile düşünme arasında bir fark kalmadığına işaret eder. Artık bu aşamada tam olarak asıl varlık olan idea yani düşünce düşünülür.¹ Yalnız burada Platon, *Benlik* kavramını çıkararak bir bilinci iddia etmez. Yani *noesis*, "Ben düşünüyorum." vurgusunu yapmaz. Descartes'ta olduğu gibi akıl kendisinden başka güvenebileceği bir alanın kalmadığını düşünen bir yapıda değildir. Aksine Platon'un diyalogları, kavramların akıl tarafından daha derinlemesine ele alınamaması kaygısından dolayı emin olmama durumunu yansıtır. Akıl kendisinde olan kavramların doğru kavranmamasından dolayı yeterli bulmaz çabasını. Nitekim Platon'un felsefeyi ölüme hazırlık olarak görmesi bu kavrayışın sınırlanmayacağı ve her şeyin aslıyla kavranacağı bir alana; numenal alana geçme arzusuyla ilgilidir.

Hâlbuki Descartes ancak benliğinden emin olan bir akla sahiptir. O bu güveni varlığa yönelik değil, kendine yönelik kurmayı dener. Bunun için aklın içkinliği oldukça önemli hale gelir. Böylece Platon'da düşünmeyle ulaşılmaya çalışılan aşkınlık Descartes'la beraber içkinlik haline gelir. İşte *benin* yeni biçimini rafine hale getiren Kant'tır. Descartes'ın devamı olduğunu iddia ettiğimiz Kant, işe Descartes'ı eleştir-

¹ Platon, *Devlet*, Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu-M.Ali Cımcöz, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2013, 534a.

mekle başlasa da onun miras bıraktığı *ben* anlayışının daha derinlemesine ele alınmasına engel olmaz.

Kant algılamaya, (algıladığını) algılayan olarak *benin* eklenmesini yanlış bulmaz. Ama Descartes sözkonusu düşünme biçiminden hareketle *benin* varolması iddiasına geçince algılamının ötesinde *benin* olmasını bilgi konusu haline getirmiş olur. Böylece *benin* varlığı ile bu varlığın bilgi olması arasında bir fark kalmaz. Hâlbuki Kant için, *benliğin* algılamasından ziyade *benin* algılamada olması ayrı bir varlığa değil, tamalgıya² karşılık gelir. Yani onun varlığı varlığın biliniyor olması için gerekli olan bir işlevdir. Dikkat edilirse Kant, Descartes'a yaptığı eleştirisini *benin* bilinmeyeceği üzerine kurar. Ben bilmek için gerekli olan zeminin düşünme formudur. Benin düşünmesi nesnenin bilinme imkânına sahip olması açısından bir nesne üzerinedir. Yani nesneyi bilmek için ilkönce düşünmek gereklidir. Nesnenin bilinmesi için gerekli olan düşünmenin formu *ben* üzerinden sağlanır. Böylece *düşünüyorum o halde varım* yargısı bu imkânı açığa çıkartılmasını sağlaması açısından doğru ama kendisini var ederek bilgi konusuna düşürmesi açısından yanlıştır. Düşünmek ile bilmek ayrı yapıda olan durumlardır.

Bilginin anlaşılması için sezginin³ ve yapısının anlaşılması gerekir. Ama daha öncesinde anlaşılması gereken kavramlar gerçeklik ve bilgidir. Felsefe tarihi Kant'tan önce duyulamamızda⁴ bir şeyin olmasının gerçekliğin olması için yeterli olmadığını öne sürmüştür. Duyumlama üzerine yapılacak yargı bize gerçekliği verir. Böylece bir şeyin duyulanmasından sonra yapılan yargı bir gerçeklik iddiası taşır hale gelir. Fakat Kant gerçekliğin bu bilinen halinin daha temel bir yapıya sahip olduğunu iddia eder. Gerçeklik yargıda değil, duyulanırlıkta⁵ meydana gelir. Bunun için Kant gerçekliğin empirik hale gelmesine işaret eder.⁶Bilgi bu gerçeklik yapısı üzerine yargıyla inşa edilebilen bir şeydir. Yani sözkonusu gerçeklik yapısına göre bilmemiz

² Apperception. Bu kelimenin tarihi ilginç olduğu kadar öğreticidir de. Fransızca *s'apercevoir del* farkında olmak/*to be aware of* kelimesinden Leibniz tarafından türetilmiştir. Aslında kelime daha önce John Locke'un eserlerini Fransızcaya çeviren Pierre Coste'in *percevie* kelimesini çevirmesiyle kendisini göstermiştir. Leibniz bu kelimeyi Descartes'in *cogitosunun bilinçsiz idrak*'i ya da *idrak ettiğini idrak etmeyen* gibi yaklaşımlara yer vermediği için gündeme getirmiştir. Leibniz, *Monadoloji*'de, idraki bir birleşilisteki/unity çeşitliliği toplayan ve temsil eden geçişken hal olarak ifade eder. Başka bir eseri olan *Doğanın İlkeleri ve Rahmet* adlı eserindeyse, idrak, monadın dış şeylere temsilini sağlayan iç hali olarak ifade edilir. Leibniz, *apperceptionu* bu içsel halin reflektif bilgi ya da bilinç olması anlamlarında kullanır. Ona göre bu durum bütün ruhlara verilmediği gibi herhangi bir ruhta da her zaman da görülmez. İlginç olan noktaysa Kant'ın bu kavramı "Leibniz'in taraftarlarına karşı " Leibniz için bir savunma" olarak kullanmasıdır. Bkz. Howard Caygill, A Kant Dictionary, Blackwell, 2000, s.81. Bu dipnot, Felsefe Arkivi'nin bir önceki sayısındaki "Benlik, Birey ve Anlam" adlı makalemde alınmıştır.

³ Anschauung/Intuition.

⁴ Empfindung/Sensation.

⁵ Sinnlichkeit/Sensibility.

⁶ B44/A28.

işleyeceğinden bilimiz de buna göre meydana getirilebilen hallerde oluşur. Ama bilginin oluşturulması ilerledikçe gerçeklik alanımız da genişler. Böylece gerçeklik potansiyel halini zaman ve mekan formlarına dayalı olarak kurarken aktüel halini bilgi üzerinden göstermeye başlar.

Duyumlanırlığın formları zaman ve mekândır. Zaman ve mekân asıl olarak duyumlamanın formu olsalar da etkilerinin bütün bir akla hatta zihne yayıldığını söyleyebiliriz. Olumlu etkilenimleri deneyim alanında bilginin üretilmesinde görülür. Transandant olana geçmesi durumunda bile aklın işleyişi dolaylı yoldan olsa da sanki elinde zaman ve mekân varmış gibidir. Bunun için Kant bunları sadece kavram olarak tanımlamak yerine form ya da sezgi olarak belirler.⁷ Bunlar duyu verilerinden gelen malzemeyi şekillendirirler. Bu şekillendirme onların olma biçimlerini bilme biçimleri haline getirmeye yarar. Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse bu sezgisel şekillenme koku, renk verisinin kavrama dönüştürülmesi gibi değildir. Daha çok şeyin nesne olarak konumlandırılmasıyla ilgilidir. Bu durumu başka bir açıdan vurgulamamız gerekirse gerçeklik şeyin olması değil, şeyin öyle olduğunun yargıda iddia edilmesi yani yargıyla düşünülmesidir. Böylece gerçekliğin bilgisinin olması için bilmenin formlarının gerçekliğin inşa planını vermesi gerekli olur diyebiliriz. İşte bu yapı gerçekliğin aktüel hali olarak bilginin önemini gösterir.

Konumuzu ilgilendiren *benin* ortaya çıkması zaman formuna dayalı olarak işler. Mekân formu dışsal duyuya ait olarak *benin* dışarılığı⁸ belirlemeye yarar. O halde iç duyu formu olarak zaman karşımıza çıkar. İçte neyin olduğu sorusunu sorduğumuzda *benin* olmasını rahatlıkla verebiliriz. Buna karşılık Kant *benin* sezgi konusu olmayacağını belirttiğinden bu cevabın doğru olmadığını söylememiz gereklidir. Fakat *benin* sezgi konusu olmaması ve bilinmemesi işlevinin artmasına engel değildir. Kant beni yok saymaz ona yanlış bakılmasını yani deneyimdeki bir nesne olarak bilgi konusu edinilemeyeceğini iddia eder. Böylece Descartes eleştirisi onu tamamlama istikametini alır.

Duyumlanırlığın formları deneyim olarak gerçekliğin temel yapısıdır. Burada bir nesnenin formu açısından değil deneyimin formu açısından zaman (ve mekânı) değerlendirmek gereklidir. Bu form bize gerçekliğin formu olarak önsel sunulur. Bunun için duyumlamanın üstündeki kapsayıcı duyumlanırlıktan bahsetmek gereklidir. Örnek vermek gerekirse zaman, anların ardı ardına gelişinde büyüklüğü oluşturur. Çizginin aslında aralıksız olan noktaların büyüklüğü olması gibi. O halde sezginin

⁷ Anschauung/Intuition.

⁸ Dışarı ile dışarılık ayrı kavramlardır. Dışarı bir yere işaret ederken dışarılık genel olarak yerin biçimine işaret eder. Bunun için nesnelimiz dışımızda olması ile onların dışarılıkta konumlanmaları arasında fark vardır. Nesnelerin bir yerinin olması değil, onların yer-leşmelerini ifade eder konumlanma. Böylece bir nesnenin karşımda konumlanması, nesnenin bir nesnenin yanında durması bu yer-leşmenin/konumlanmanın en genel formunu ifade eder.

aksiyonları olarak büyüklüğün kabul edilmesi anlaşılır olur.⁹ Daha farklı bir biçimde ifade etmek gerekirse, gerçeklik denilen yapı bu aksiyomlarla alınan biçime karşılık gelir. Dolayısıyla gerçekliğin biçimi yerine biçimin gerçekliğini anlamak gereklidir. Bunun neden empirik gerçeklik olarak tanımlandığı da daha anlaşılır hale gelir.

Öznel bir gerçekliğin zamanla kurulması bunun dışsal duyu olarak mekân üzerinde etkide bulunmasına da neden olur. Mekânsal büyüklük zamana dayanır. Şöyle ki, büyüklüğün tasarımı aslında ardada gelişin toplamı olarak sezilmesidir. Zaman, mekânın da bir şemasını oluşturacak şekilde aksiyomlarını üretir. İşte aritmetik doğrudan zaman sezgisine dayanırken geometri uzamın matematikseliği olarak dolaylı bir biçimde matematiğe ve zamana dayanır.¹⁰

Gerçekliğin bu halinin sanki bir makina işleyişi gibi olması dikkat çekicidir. *Benlik* bu makinanın kontrolünü ele alır gibi kendisini konumlandırır. Bu yetilerden farklılığını bunları kullanmak için ortaya koymasındır. Böylece onun kendiliği yoktur. Yani artık *benliğin* yetileri değil, yetilerdeki benlik vardır. Bunun için empirik gerçekliğin deneyim olarak öznelleşmesi önemlidir. Zamanın biçimsel etkisi üzerinden hareket eden benin ben olarak düşünmesi, gerçeklik telakkisini sağlamlaştırır. Zaman *benliğin* nesnel yönü *benlik* de zamanın öznel yönü haline gelir. Böylece *benlikteki* zaman kadar zamandaki benlik de karşımıza çıkar. Açıklamak gerekirse zamanın akışkanlığını ben birliğe dönüştürdüğünde bunun yapısına gerçeklik olarak bakar. Örnek olarak zamanın 24 saate bölünmesi ve bunun da gün olarak düşünülmesini verebiliriz.

Bu işlevselliğe giden yolun Descartes tarafından açıldığını belirtelim. Düşünmenin bir bilinç işlevi haline gelmesi benliğin olmasının *ben'i* düşünmekten değil, *ben* demekten *ben'ce/kendimce* düşünmekten geçtiğini gösterir.¹¹ Yani benlik düşünmenin imkânı olarak *ben* diye bir önbilinçten başlamak durumundadır. Böylece ben biliyorum/bilmiyorum ya da hissediyorum/hissetmiyorum yargısında bulunur. Ben bir şeyleri ayırmak böylece onları fark etmek bundan dolayı yargılama imkânı sağlamak açısından temeldir. Ama Descartes tarafından sıkıntılı ya da eksik olan taraf Descartes'ın ben anlayışında solipsizme imkân tanıyacak şekilde benin kendisini düşünmesi üzerine yoğunlaşılmasıdır. Kant'sa zamanın akışkanlığı üzerinde benliğe bir varlık alanı inşa etme imkânı tanır. Zamanın akışkanlığı ile benin ben olarak sabitliği/aynılığı karşılıklı bir özne nesne olma durumunu oluşturur.

Kant böylece benliğin zamanla ilişkisinden bilgiye yönelik gerçekliğin inşasını gösterir. Öncelikle her bir izlenim eğer zamanın temel birimi olarak anların ar-

⁹ B203.

¹⁰ B204.

¹¹ Bunun için düşünüyorum o halde varım yargısı bir şeyi düşünmeyi değil genel olarak düşünen beni ifade eder. Tekrar belirtmek gerekirse bunun varlığa yani o halde varım'a gidilmesi sıkıntı yaratan taraftır.

dardalığında oluyorsa zamanın birliğinin bunun çokluluğuna¹² rağmen sağlanması gerekir.¹³ Burada söz konusu olan *benlik* eylemi kavrayışın sentezidir ve zaman sezgisi üzerinedir.¹⁴ Deneyim zihince senteze tabi tutularak anlamlı kılınır. Bunun için deneyimi sağlayan zihin faaliyetleri şunlardır: Duyumlama, hayalgücü ve tamalgı. İlkinde çoklunun bir özeti(synopsis) çıkarılır. İkincisinde çoklunun bir sentezine ulaşılır. Sonuncusunda ise bu sentezin birliğine ulaşılır. Dolayısıyla bunların arasında bir sıralama söz konusu olur.¹⁵ Nitekim Kant için tasarımların sentezi hayalgücüne sentetik birliği ise tamalgının birliğine dayanır.¹⁶ Sonuçta üç yetinin üç sentezi karşımıza çıkar: Sezgideki sentez, hayalgücündeki sentez ve son olarak tamalgının sentezi. Sonuncusu aslında birlik vermedir ve bu aradığımız tamalgının birliğidir.¹⁷

Bazı temel örneklerin verilmesiyle bu birliğin nasıl önemli olduğunu göstermeliyiz. Duyumlamamız beş duyu organından gelen verilerle zihnimizi doldurur. Duyumlanırlık yetisi duyumlamanın bu trafiğini düzenler. Zaman ve mekân böylece duyumların ilk düzenlenişini verir. Buna karşın hem duyumlama hem de onun formu olan duyumlanırlık bilgi olmak için beklemektedirler. Burada *benlik* sentezi, bu yeti ve formların meydana gelişlerinden bilgiyi çıkarmaya yarar. Mesela anların ardardalığı içinde bir nesnenin olmasını düşünelim. Zamanın akışı anların oluş düzeni olarak ardardalıkla beraber bölümlenme yapma imkânı verir. Zamanın bilinç yani ben tarafından algılanışı anlar olarak zamanı bölmeye başlar. Böylece zamanın ardardalık akışı varlığın mantıksal oluşuna götürür. Örnek vermek gerekirse, mantığın temel ilkesi olan çelişmezlik ilkesi yani aynı anda bir şeyin hem A hem de B olmasına imkân tanınamaması gibi bir ilke zamanın kendi yapısının ben bilinci tarafından açığa çıkarılmasıyla ilgilidir. Bunun ilke olarak nitelendirilmesini zaman üzerinden bilincin zorunlu olarak vardığı bir durum olmasıyla açıklayabiliriz. Zamanın akışı varlığın oluşunu aynı zamanda değişim olarak anlamamıza yol açar. Mantığın yukarıdaki ilkesi bu değişimin düzenlenmesine yöneliktir.

Bilinç üzerinden benlik bu değişim içindeki nesnenin düzenliliğe ve bunun bilgisine kavuşması için hayalgücü yardımıyla yeniden üretime geçer. Duyu verilerinin çokluğu ve zamanın akışkanlığı nesnenin bilgi olarak kavramsallaştırılması için bilince

¹² Mannigfaltiges/Manifold.

¹³ Zamanın sadece ardardalık üzerinde kurulmadığını biliyoruz. Ama farklılık olsa bile ardardalık durumunun çeşitli şekillere dönüştürülmesiyle sağlanabilir. Örnek vermek gerekirse deneyimin analojisi olan eşzamanlılık/Zugleichsein durumunun topluluk/Gemeinschaft olarak telakki edilmesini gösterebiliriz. Bkz. A212-215/B259-262.

¹⁴ A99.

¹⁵ B127.

¹⁶ B194-5.

¹⁷ B197. Sentez/birleştirim birleştirmekten ayrıdır. İkincisi unsurların toplamını ifade ederken ilki bu toplamın unsurlarında olmayan bir sonucun üretilmesi demektir. Yine birlik verme olarak tamlarıda olan birleştirmeden ayrıdır. Tamalgı yeni bir şey üretmez ama üretmenin her aşamasında bir zemin sağlar. Bunun için synthesis ile unity ayrıdır.

ihtiyaç duyar.¹⁸ İşte bu bilinç devamlı olarak ben diyerek deyim yerindeyse zihne kan pompalar. Yeniden üretimin hayalgücündeki sentezinde ise yeniden üretimin kanunu görüşlerin belirli bir kurala konu olduklarını varsayar. Çokluğun tasarımlarını karşılıklılık ya da ardardalığı belirli bir kurala uygun bir biçimde yerleştirirler.

Şimdi deneyimin oluşması için müdrikenin kendindenliği, duyuşal çokluğun çıkardığı özetin(synopsis) üçlü sentezini yapmak durumundadır. Bunlar zihnin sezgideki modifikasyonları olarak tasarımların tutulması,¹⁹ bunların hayalgücünde yeniden üretilmesi ve bir kavramda tanınmasıdır.²⁰ Sezgideki sentez bütün tasarımların ardı ardına olsa da birlik içinde olmalarını gerektirir. Zaman içinde olmak aslında ardı ardına olmaktır ama bu ardardalığı birlik olarak düzenlemek zamanın değil, *benliğin* işidir.²¹

Hayalgücü sadece tasarımların yeniden üretimi değildir. Yeniden üretim çünkü basit olarak bir tekrar değil, tasarlanan şeylerin birleştirilmesidir. Böylece re-cognition aslında kendi içinde yaptığı tekrar üretimi bir bütünlük ya da birlik kurmak için yapar. Bir anda düşünülen tasarımın diğer anda da düşünülmesine devam etmek için onun hayalgücü tarafından yeniden üretiminin bu anları ve anlardaki tasavvurların bütünlüğünü kaybetmeyecek şekilde birleştirmesi yani senteze kavuşturması gerekmektedir.²² Aynı zamanda görüşlerin zorunlu sentetik birliğinin onların yeniden üretimini sağlayan a priori bir zemini olmalıdır. İşte bu zemini benlik sağlar.²³

Kant için her ne kadar sezginin kavrayışı önemli olsa da eğer bu hayalgücünde yeniden üretimin senteziyle çalışmazsa bir anlam ifade etmez. Çünkü bir anı birbirinden ayırırken bu anları aynı zamanda birbirleriyle birleştirmeliyimdir. Mesela bir kitabı hayalgücünün senteziyle tekrar birleştirmesem o zaman asla o kitabın ne olduğunu çıkaramam. Yani her üretim aslında öncekiyle ilişkiyi kuracak şekilde bir sentezi meydana getirir. Bu hayalgücünün sentezidir.

Kitabı algılamamızda bunun kitap olarak algılanması için hayalgücü yeniden üretim yaparken bizim algıladığımız verileri kitap olarak yeniden üretmesi gerekir. Aslında hayalgücünün sentezinde nesnelere aynı olarak yeniden üretildiklerinin bilincine sahip olmak durumundadırlar. Hayalgücü farklı nesnelere aynı olarak üretir. Buna karşın nesnelere farklı olsalar da aynı olsalar da onların farklı anlarda görülmesinin algıyı bozmaması için da kavramda tanımanın sentezi gerekir. Daha açıklayıcı bir örneği sayıların kurulmasından hareketle vermeye çalışalım. Sayı kavramsal olarak

¹⁸ Nesnenin tasarımı ile nesnenin tasarımının tasarlanması farklıdır. Bir nesnenin kitap olarak tasarlanması/kavramsallaştırılması ile aynı kitabın bir yargı içinde apriori tasarlanması ayrı şeylerdir. Mesela kitabın sayfa ve yazılardan oluşan bir bütünlük olarak tasarlanması ile kitabın masadan ayrı olduğunun tasarlanması ayrıdır.

¹⁹ Apprehension.

²⁰ Recognition.

²¹ A99.

²² A102.

²³ A101.

ardardalığın birliğidir. Ardarda olanın birliğinin sayı olması bilincin yani tamalgının sentezi sonucunda meydana gelir. Bizler rakamları ya da anları değil, ardardalığı toplama olarak sentezlediğimizde sayıyı buluruz. Böylece onluk bir sayı sistemi/birliği/sentezini karşımıza kesin olarak çıkarmak mümkün olur.

Bu ayrımın zamanın akışkanlığı içinde kazanacağı işlev daha da önemli hale gelir. Çünkü zaman anların devamlı akışı içinde kalan algıyı düzenlemek için gerekli zemindir. Burada dikkat edilirse diyalektik²⁴ bir işleyiş söz konusudur. Zaman akışkan ben durağanlıktır. *Ben* durağanlığını zamanın akışkanlığını düzenleyerek sağlamaya çalışır.

Benliğin zamanla beraber bilgiye giden yolunun bir sınırını çizmek mümkün hale gelir. Çünkü onun yapısını ortaya koyabiliriz. Yapılan sentez sonucunda ortaya çıkan bilginin üretkenliği onun sınırsızlığı anlamına gelmez. Tekrar belirtmek gerekirse akıl nasıl gerçekliği bilir sorusunun ötesine geçmeyi sağlar Kant'ın felsefesi. Artık gerçekliğin nasıl akıldan çıktığını analiz eder bu felsefe. Böylece önemli ayrım bunun akıldan çıkan bir yapıya; aklın doğasına dayandırılması şeklinde bir dönüşümün yaşanmasıdır.

Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz. Zaman üzerinden bilincin sağladığı birlik benliğin gerçeklikte var olduğu yanılığını oluşturur. Zaman benin varoluş biçimidir bunun için de zaman benliğin mekânıdır.

Zaman ile benlik arasında yaşanan ilişki sonucunda yansıması felsefe tarihi içinde oldukça önemli olan bir kavramın yani *tözün* anlamını değiştirir. Töz aslında zamanda değişebilir olana karşılık olarak değişmez yani kalıcı olanın bir ifadesinden başka bir şey değildir. Bunun gibi nedensellik de aslında ardardalığın kurallı bir biçimde düzenlenmesinden başka bir şey değildir.²⁵ Şimdi töz olan aslında her zaman aynı kalan şekilde okunduğunda bu zamanın sürekliliğinin bir şey üzerinden okunmasıdır. Böylece bizim için töz, aslında zamanın kalıcılık olarak somutlaşmasından başka bir şey değildir. Kalıcı olan ya da töz olan ardardalık olarak zamanın varoluşunun düzenlenmesidir. Devamlı değişmesine rağmen zamanın tasarımı için ona kalıcılık yüklenmesi gerekir. Bu role uygun olarak da tözleri oluştururuz.²⁶

Bizler şeylerin tözüne ilişkin değil, onların hallerine ilişkin bilgi yani zorunluluk sahibiyizdir. Nedensellik ilkesi töze yani bir şeyin kendindenliğine ilişkin değildir. Yani onun ne olduğunu değil, onda ne olduğuna ilişkin bir bilgimiz olabilir. Bu anlamda bir nesnenin görünüş olarak kabul edilmesi de anlaşılır hale gelmektedir. Çünkü nesnenin değişimi aslında onların en azından bizdeki zaman formuna bağlı

²⁴ Diyalektik Kant için genel mantıkla ilgilidir. Genel mantık nesneye ilişkin bilgi vermeyip sadece düşünmenin kurallarıyla ilgilenirse de sanki nesneye ilgili bilgi veriyor yani yargıda bulunuyor ise o zaman yanılısamaya düşer. Kant için diyalektik budur. Diyalektik bir yanılısama mantığıdır. Bkz. A60-62.

²⁵ A144.

²⁶ B225-227.

olarak tanımlanmasını gerektirmektedir. Çünkü ne değişim ne de başkalaşım nesne de değil, zamanla ilgilidir. Buradan Kant'ın nesnenin değişmediği ya da başkalaşmadığını iddia ettiğini düşünmeyelim. Onun vurgulamaya çalıştığı nokta bu değişim ya da başkalaşımın ilk planda bizdeki formlar ve saf kavramlar çerçevesinde anlamlandırıldığını ikinci olarak da söz konusu bu hususlara ilişkin bilginin bilen özneye yani benle ilgili olması gerektiğidir.²⁷

Kant'ın, *benliğin* her ne kadar bütün düşünmeye eşlik etmesi gerektiğini belirtse de, vurgulamaya çalıştığı husus bu benliğe ilişkin olarak bir bilgimizin olamayacağıdır. Özne yargılayanın ya da düşünenin olması için zorunludur ama buradan hareketle bu öznenin kendisinin bilgi konusu olması yani kendisini nesne haline getirmesi mümkün değildir. Kant'ın genel olarak üzerinde hassasiyetle durduğu noktalardan bir tanesidir bu: Düşünmek ile bilmek farklı şeylerdir.²⁸ Nihayetinde benlik, bilgi için gerekli olan sezgi konusu değildir. Ama sadece düşünen öznenin spontane olan entelektüel tasarımıdır.²⁹ Kant'ın belirtmediği ama onun sisteminden anlaşıldığı kadarıyla ben zaman üzerinden kendiliğini kurmaktadır. Yani ben zaman aracılığıyla kendisinin de olduğu bir gerçekliğe dalmaktadır. Bunun için *benin* olduğunu bilesek de onun nerede olduğunu cevaplayamayız. Ama şöyle bir sonuca da varabiliriz: Benliğin mekânı zamandır.

²⁷ B280

²⁸ B277

²⁹ B278

Kaynakça

Immanuel Kant, Arı Usun Eleştirisi, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, 1993.

Howard Caygill, A Kant Dictionary, Blackwell, 2000.

Platon, *Devlet*, Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcöz, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2013.